

De beste bibliotheek van Nederland

Utrecht, 18 december 2009

Toespraak Frank Huysmans

Dames en heren,

een kleine vijf jaar loop ik nu in bibliotheekland rond als uw professor. Een mooi moment, vlak voor Kerst ook nog, om iets op te biechten. Niets zo licht als een vrij gemoed, nietwaar. Oké, voor de draad ermee. *Ten tijde van mijn benoeming was ik geen lid van de openbare bibliotheek. Zo. Dat is eruit. Even doorademen.*

Als verzachtende omstandigheid kan ik aanvoeren dat ik wel lid was van de Koninklijke Bibliotheek. Maar zoals u weet is dat een zeer select gezelschap, de leden van de KB. Er zijn er nu 16.500, toen zo'n twintigduizend. Getalsmatig is dat een half procent van het totaal aantal leden van de openbare bibliotheken in Nederland. Kortom: ik was lid van een elitaire Haagse club en miste het contact met de straat. Ik leek wel een politicus. Het was dus hoog tijd om te beseffen waar ik vandaan kwam en het contact met mijn wortels te herstellen. Ik werd dus snel lid van de Haagse openbare bibliotheek. Dat bood meteen de kans om beide Haagse bibliotheken met elkaar te vergelijken. En vergelijken is de basis voor elk kwaliteitsoordeel. Als je een uitspraak wilt doen over wat een goede bibliotheek is, moet je die afzetten tegen een slechte.

Mijn oratie aan de Universiteit van Amsterdam in de zomer van 2006 gaf ik als titel mee: *De betere bibliotheek*. Betere, de vergrotende trap van goede. Dat is een oude marketingtruc. Reclamemakers hebben ooit met elkaar afgesproken dat niemand zou roepen dat zijn product 'de beste' is. Vandaar dat Miele al jaren roept dat er 'geen betere' is – dat mag weer wel. En het goede boek vind je zoals bekend in de betere boekhandel. Jezelf tot slechtste uitroepen is geen probleem. Een Amsterdams backpackershotel adverteerde een paar jaar geleden met – zoals ik het me herinner – zijn slechte matrassen, gescheurde en ongewassen lakens, zijn ongemaniëerde

personeel en zijn stromend koud water – langs de muur naar beneden. En het werkte: de tent werd de hele zomer platgelopen door blowende en paddokauwende rugzakjongeren.

Vandaag mag ik u toespreken bij de uitverkiezing van niet zo maar een goede, of een betere, maar zelfs de *beste* bibliotheek. Van vergelijkende via vergrotende naar overtreffende trap in nog geen vijf jaar – als dat geen vooruitgang is. Ik zal de verleiding weerstaan om te wijzen op het mogelijke verband tussen dit succes en mijn werkzaamheden in de bibliotheekbranche in dezelfde periode. Zonder gekheid: eigenlijk geloof ik als onderzoeker ook niet dat het mogelijk is om ‘de beste’ aan te wijzen. Je kunt wel een reeks criteria benoemen – kwaliteiten van het gebouw, de collectie, het personeel, de website, de activiteiten, de externe dienstverlening aan het onderwijs en de culturele sector, etcetera – en elk van die criteria omzetten in een aantal kenmerken waarop je bibliotheken kunt scoren. Vervolgens bereken je volgens een bepaalde weging – want sommige criteria zijn belangrijker dan andere – een totaalscore. En wie de meeste punten scoort is de beste. Zo gebeurt het jaarlijks in de Verenigde Staten, en zo is het ook, zij het minder gedetailleerd, hier gedaan door de mystery guests die Bibliotheekblad dit jaar op pad stuurde. Maar achteraf kun je altijd met recht en reden beweren dat dit-of-dat criterium onvolledig is gemeten, of dat de weging van de deelscores op het totaal anders had gemoeten. Wat onverlet laat dat de bibliotheek die straks als beste van Nederland uit de bus komt die titel natuurlijk dubbel en dwars verdient. Ik wil op deze mooie middag niet de academische zuurpruim uithangen. Maar ik wil het wel hebben over waar het bij de beste bibliotheek, of laten we weer iets bescheidener worden, de betere bibliotheek volgens mij om zou moeten gaan. Ik trek het dan breder dan het totaal van gebouw, collectie, personeel en dergelijke. Ik heb het dan over het geheel, het stelsel van openbare bibliotheken, zijn missie en maatschappelijke functies.

Zoals ik in mijn oratie aangaf, wortelt de missie van de openbare bibliotheek in de idealen van de Verlichting. De Leeszaalbeweging ijverde in de tweede helft van de negentiende eeuw voor de oprichting van openbare bibliotheken, *neutraal* - dus niet gebonden aan levensbeschouwingen of maatschappelijke of politieke ideologieën - en gefinancierd uit publieke middelen, opdat zoals pionier Henri Greve het in zijn proefschrift in 1906 uitdrukte “het merk van geestelijke bedeeeling ... geheel

verdwijnen zal.”¹ Doel was het verheffen van het volk, met name de arbeidersklasse. Preciezer: niet trachten het volk te verheffen, maar het in staat te stellen *zichzelf* te verheffen. Vanuit de liberale gedachte dat elk individu in staat moet worden gesteld zijn kansen op welvaart en geluk te vergroten.

Onlangs werd ik weer aan het thema van mijn oratie herinnerd. Op 18 november jongstleden was ik uitgenodigd door de Nederlandse Taalunie om op het Koninklijk Paleis in Brussel aanwezig te zijn bij de uitreiking van de Prijs der Nederlandse Letteren aan Cees Nooteboom. Nooteboom is een schrijver naar mijn hart, misschien wel het meest vanwege zijn reisverhalen waarin hij je meeneemt naar nondescripte plekken op de aardbol. Nondescript zijn die plekken vervolgens niet meer want Nooteboom weet er altijd iets wetenswaardigs over te schrijven. Als je zijn boeken, zoals *De omweg naar Santiago* over Spanje, meeneemt in je koffer groeit je culturele bagage bij elke plek die je met hem in je fysieke bagage aandoet.

Nadat hij de prijs had ontvangen uit handen van de Belgische koning ging de schrijver in zijn dankrede uitgebreid in op de vraag wat ‘cultuur’ is en vooral op de waarde van culturele bagage op je reis door het leven. Een citaat: “Cultuur is een abstractie totdat je een verhaal kunt vertellen, en elke cultuur heeft zijn eigen verhaal.”² Nootebooms punt was dat je de verhalen uit het verleden moet kennen om de verhalen van nu te kunnen begrijpen. Cultuur heeft een geschiedenis, en die geschiedenis moet je kennen om de cultuur te kunnen begrijpen en waarderen. Hij beschreef een ontmoeting met een Japanner, die hij had moeten uitleggen dat die aan het kruis vastgenagelde man volgens de vier letters boven hem de Koning der Joden was, en wat Joden zijn. De Japanner had hem op zijn beurt weer moeten uitleggen dat niet alle Boeddha’s *de* Boeddha zijn. Ik citeer weer: “Ons gesprek cirkelde uiteindelijk zo’n beetje rond de vraag of je liever bij een cultuur hoorde die een gemartelde als symbool heeft, of je je eerder thuis voelde bij de tevreden lachende, tamelijk dikke, duidelijk heilige, aan de wereld ontstegen figuur die we in Azië in tempels, en in Europa in de etalages van antiekhandels aantreffen.”³

---

¹ H.E. Greve (1906), *Openbare leesmusea en volksbibliotheken* (p. 15). Amsterdam/Leipzig: Maas & Van Suchtelen.

² C. Nooteboom (2008), ‘Abstracties, verhalen’, in Nederlandse Taalunie (2009), *Cees Nooteboom Prijs der Nederlandse Letteren 2009* (p. 6). Den Haag: Nederlandse Taalunie.

³ Nooteboom, op. cit., pp. 5-6.

Over die boeddha's in etalages ging zijn rede in de kern. Ik vat die samen in drie stellingen. Stelling één: we raken los van onze eigen joods-christelijke wortels, waardoor veel van het culturele erfgoed voor ons zijn betekenis verliest – we lopen als Japanners door onze eigen musea en kerken. Stelling twee: in een globaliserende wereld, waarin andere culturen zich hier vestigen en wijzelf op vakantie naar alle uithoeken van de wereld reizen, komen we steeds meer andere werelden tegen waarvan we de verhalen moeten leren kennen om ze te kunnen begrijpen. En stelling drie, vermomd als retorische vraag: hoe kunnen we verlangen van mensen die van elders naar hier komen dat zij succesvol integreren als wij ze zelf niet meer de verhalen van onze cultuur kunnen vertellen?

Zeker op dat laatste punt kreeg Nooteboom gisteravond gelijk in de actualiteitenrubriek Netwerk, deze keer verzorgd door de Evangelische Omroep. Die had onderzoek laten doen naar hoe Nederlanders kerst beleven en waaraan zij bij 'kerst' dachten. Met name jongere Nederlanders moeten nogal eens het antwoord schuldig blijven op de vraag welk Bijbelverhaal bij kerstmis hoort. Beneden de veertig jaar antwoorden meer mensen 'de Kerstman' dan 'Jezus' op de vraag welke persoon men het meest met het kerstfeest associeert. Maar op de vraag of tweede kerstdag kan worden ingeruild voor een vrije dag bij het Suikerfeest, antwoordde de overgrote meerderheid afwijzend.⁴ Straatinterviews bevestigden dit beeld: 'Zij moeten zich aan onze cultuur aanpassen, niet andersom'. Met Nooteboom vraag ik me af: alles goed en wel, maar welke cultuur moeten migranten leren kennen, als 's lands inboorlingen de verhalen van die cultuur zelf niet meer kennen?

Tot hier had de schrijver mij bij de kladden. Toen kregen ineens de media, in het bijzonder de nieuwe media, ervan langs. Net nu de lagere sociale klassen via e-book-readers, internet, reproducties, cd's – en, voeg ik eraan toe, de openbare bibliotheek – bijna geheel vrije toegang hebben gekregen tot de culturele erfenis, keert de 'nieuwe mediadictatuur' (Nootebooms woorden) zich daartegen. Ze laat de oude verhalen los en verwaarloost de culturele erfenis door deze te verbrokkelen en vervluchtigen. Met de commerciële oriëntatie van veel van de nieuwe media wordt het oude en waardevolle neergezet als elitair en wordt het naar de achtergrond geduwd.

---

⁴ <http://www.netwerk.tv>, geraadpleegd op 17 december 2009.

Dat deze woorden op een klaterend applaus van de in het paleis aanwezige Vlaams-Nederlandse culturele voorhoede konden rekenen hoef ik u niet te vertellen. Ik aarzelde. Weliswaar was de laureaat zijn rede op karakteristiek relativerende wijze geëindigd. Ik citeer hem nog een laatste keer: “In de turbulente wereld waarin ik geëind heb ... is er altijd een constante geweest, de erfenis van mijn gymnasiumjaren, de verhalen die mijn leven hebben begeleid. Dat dat voor de meeste van mijn tijdgenoten niet geldt, weet ik en begrijp ik. Als ik zeg dat hun leven door die erfenis verrijkt zou worden, zijn het woorden in de wind. Maar dan heb ik ze tenminste gezegd.”⁵

Is een eeuw openbaar bibliotheekwerk dan voor niets geweest? Zijn we echt weer terug bij af? Het was bibliotheekpionier Greve die in 1906 aangaf dat de oudevolksbibliotheken, waartegen hij zich afzette, een noodlottige grens trokken tussen het ‘volk’ en de ‘meerontwikkelden’. Citaat: “noodlottig, omdat daarbij, geestelijk gesproken, het ‘volk’ op een eiland, onvruchtbaar en gering in omvang, wordt gedrongen, zonder in de gelegenheid te zijn van wat er verder in de wereld te grijpen en begrijpen valt, kennis te nemen.”⁶ Als we anno nu een van ’s lands grootste schrijvers mogen geloven, heeft toegang bieden niet geholpen. Het volk heeft toegang, maar verkiest nog altijd die niet te benutten om de verhalen waarin cultuur tot uitdrukking komt links te laten liggen.

Maar laat ik nu in de afgelopen jaren de overtuiging hebben ontwikkeld dat de nieuwe media kansen en mogelijkheden bieden om dat aloude en mooie ideaal van de volksverheffing naar een hoger plan te tillen. *Volksverheffing 2.0* zo u wilt. Het is met de openbare bibliotheek een kwestie van doel en middel. Het doel – volksverheffing dus – is op leeftijd maar nog altijd vief. Het belangrijkste middel tot dat doel – het bieden van toegang tot een kwalitatief goede, afgewogen en goed ontsloten catalogus aan boeken – is even oud maar al enige tijd krakkemikkig en sleets. Het is noodzakelijk in te zien dat het bieden van toegang tot cultureel erfgoed via uitleenklare media wel een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde is voor het te bereiken doel.

---

⁵ Nooteboom, op. cit., p. 13.

⁶ Greve, op. cit., p. 12.

Nieuwe media bieden juist de openbare bibliotheek nieuwe kansen als het erom gaat hun gebruikers, de burgers van deze samenleving, te helpen de verhalen van nu in de context van de vijfduizend jaar westerse cultuurgeschiedenis te plaatsen. De bieb staat daarin bepaald niet alleen, zo hebben we de afgelopen jaren kunnen zien. Commerciële partijen, zoals altijd vooral Amerikaanse, hebben aangetoond dat met slimme informatiezoekalgoritmes, toegepast op de organisch groeiende wanorde van sites op het internet, hele goede zoekresultaten zijn te genereren op basis van slechts een twee- of drietal zoektermen. Met één belangrijke beperking: je vindt meestal wel wat je zoekt, maar de context waarbinnen die informatie meer betekenis, diepte, reliëf zou kunnen krijgen – die context krijg je er niet bij.

En dat, dames en heren, is volgens mij het gat in de markt waar de bibliotheken in zouden moeten springen om hun Volksverheffing 2.0 gestalte te geven. Want de bibliotheek kon dat toch altijd zo goed, ordenen en contextualiseren? Waarom dan nu toegeven dat ‘je het van Google nooit kunt winnen’? Niet als het gaat om hun fantastische zoekalgoritme en de power die het bedrijf kan organiseren door zijn dominante marktpositie. Maar wat Google niet heeft, hebben de bibliotheken wel in huis: een collectie, metagegevens over die collectie, en daaraan gekoppeld of althans: te koppelen: een bestand met alleen al in Nederland 120 miljoen leentransacties per jaar. Laat daar een algoritme op los dat half zo slim is als dat van Google en je komt een heel eind met het bieden van context. Om u een idee te geven, dat wat Pieter Steinz zo mooi heeft gedaan in NRC Handelsblad: de genealogie van een literair werk schetsen, compleet met verhalen die eraan vooraf gingen en de auteur als inspiratie dienden, en de verhalen die erdoor werden geïnspireerd. Akkoord: dat krijg je niet zo mooi automatisch gegenereerd als Steinz het heeft opgeschreven. Maar sluit een paar literatuurwetenschappers, informatiewetenschappers, programmeurs en webdesigners op in een huis, geef ze deze opdracht, een budget, de apparatuur, schuif af en toe via een laatje wat hamburgers en cola naar binnen. En laat voor mijn part RTL of SBS uitzenden wat er in dat huis allemaal gebeurt. Volgens mij kom je een aardig eind in de buurt. En zorg dat de gebruikers de database ook kunnen voeden met hun interpretaties, zodat het een project van en voor de gebruikers wordt.

Mensen die verstand hebben van innovatie en vernieuwing zeggen altijd dat je een stip op de horizon nodig hebt om te weten waar je naar toe wilt. Voor mij is die stip:

de bibliotheek als Google+ met als slogan 'De bibliotheek weet méér'. Een bibliotheek die die slogan niet alleen gebruikt maar ook waarmaakt. Onderschat niet de aangeboren neiging van de mens om te willen leren. Begrijpen van wat er in de omgeving gebeurt stelt ons in staat te overleven. En begrijpen is gebaat bij context. Bibliotheken kunnen die aanreiken. Fysiek, maar ook digitaal, en zowel aan leden als niet-leden. Als die bibliotheek er komt, weet ik zeker dat ik nooit meer zal hoeven opbiechten dat ik geen lid ben van de openbare bibliotheek. En Cees Nooteboom zal niemand meer hoeven uitleggen wat dat is, biechten. Hij zal kunnen volstaan met een doorverwijzing naar bibliotheek.nl.